

Professori Arto Lahti, Helsingin kauppakorkeakoulu

MAAILMANKIRJAT SEKAISIN?

Venäjä kriisissä – Veikko Saksi

VEIKKO SAKSI viittaa Venäjä kriisissä –kirjassaan käsitteeseen rikkaan miehen loukku, joka tarkoittaa samaa kuin resurssikirous (resource curse). On paradoksi, että maat, joilla on arvokkaita mineraalivarantoja, jäävät talouskasvussa jälkeen maista, joilla on vähän luonnonresursseja. Tämä voi tapahtua monista eri syistä.

Eräs syy, joka pätee Venäjään (ja Neuvostoliittoon) on se, että luonnonvarat saavat maan keskittymään yhden teollisuudenalan kehittämiseen, jolloin resursseja ei riitä alueiden ja alojen tasapainoiseen kehittämiseen. Neuvostoliitto loi duaalitalousjärjestelmän, jonka avulla se yhdisti suljetut kotimarkkinat ja taktisen operoinnin kansainvälisillä markkinoilla.

Harri Melin kertoo väitöskirjansa esipuheessa: ”Vierailin ensi kertaa Moskovassa 1984. Suomen ja Neuvostoliiton välisen tieteellis-teknisen yhteistyökomitean myöntämällä 14 ruplan (noin 90 markan) päivärahalla tuli hyvin toimeen. Söi, joi ja osti vielä tuliaisetkin.

Moskovan parhaissa ravintoloissa komea päivällinen maksoi muutaman ruplan, ja Detski Mir (Lasten Maailma) –tavaratalosta sai itä-saksalaisen Piko-sähköjunan alle 10 ruplan hinnalla.” Neuvostoliitto piti välttämättömyyshyödykkeiden hintatason alhaalla. Kerskakulutus maksoi paljon ja tavarasta oli puutetta, mikä mahdollisti turisteille kaupustelun.

Neuvostoliiton ulkomaankaupan organisaatio myi ja osti tavaroita maailmanmarkkinahinnoilla, mutta sen ei tarvinnut välittää tuotannon kannattavuudesta. Länsimainen kilpailija ei voinut myydä tuotteita alle tuotantokustannusten.

Neuvostoliitto vei raaka-aineita ja puolivalmisteita, mikä sopi huonosti maahan korkean koulutuksen taloutena. Näin Neuvostoliitto sulki tien maailmanmarkkinoille todellisilta kehitysmailta, joita se ideologisesti tuki.

Itävaltalaisen koulukunnan Ludvig von Mises oivalsi, että Neuvostoliitto saattoi saada länsimaisesta markkinataloudesta kaupankäynnin pohjalta ajantasaisen hintainformaation, jonka mukaan Gosplan saattoi suunnitella tuotantotoiminnan. Tämä selitti sen, että Neuvostoliiton talousjärjestelmä pysyi pystyssä pitkään, vaikka se oli tehoton.

Neuvostoliitto investoi Siperian öljy- ja kaasuvarojen hyödyntämiseen, mihin kapitalistinen yritys ei olisi pystynyt öljykriisin jälkeen. Neuvostoliitolla oli mittakaavaetu tuotannon organisointiin kansallisten rajojensa sisällä.

Maan kasvavasta sisäisestä, ideologisesta, kaaoksesta huolimatta Neuvostoliiton vientiteollisuus ja ulkomaankaupan hallinto tekivät erinomaista liiketoimintaa (lähinnä myymällä öljyä ja kaasua) vielä pitkälle 80-luvulle ja siirsivät tätä kautta järjestelmän romahdusta.

Neuvostoliiton puolue-eliitti, nomenklatura, joka edusti perheet mukaan lukien prosenttia väestöstä, johti maata. Demokraattisia järjestöjä ei sallittu. Neuvostoliitto sortui siihen, mistä se syytti kapitalismia: elitismi, tuloerot, piittaamattomuus kansalaisista.

Neuvostoliitto alisti vahvan sotilaallisen voimansa avulla vähemmistökansallisuudet ja Itä-Euroopan. Suomi säilyi itsenäisenä mutta Pariisin rauhansopimus ja sodan jälkeinen aika merkitsivät suomalaisille vaikeaa asemaa. Tämän Veikko Saksi kertoo koruttomasti.

Demokratia oli Neuvostoliiton heikkous. Oli selvää, että venäläisiä ei voi loputtomiin alistaa. Mihail Gorbatšov oli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen viimeinen pääsihteeri vuosina 1985–1991 ja maan presidentti vuosina 1988–1991. Hän vaikutti kylmän sodan päättymiseen, josta hän sai Nobelin rauhanpalkinnon. Perestroikan tarkoitus oli uudistaa sosialismi. Perestroika johti Neuvostoliiton hajoamiseen.

Boris Jeltsin otti vallan Venäjän Federaatiossa. Kuten Dougglas North havaitsi, instituutiot ovat historiariippuvaisia. Jeltsin joutui huomaamaan, että demokratian rakentaminen Venäjälle ei onnistu, koska maasta puuttuvat demokratiaa tukevat instituutiot.

Veikko Saksi tekee sosio-poliittista analyysyä. Pääongelma oli se, että Neuvostoliitosta puuttui perinne lakia kunnioittavasta yrittäjistä. Maan kommunistinen eliitti, joka oli vauras, hankki varallisuutensa kepulikonstein.

Venäjälle syntyy uusi yläluokka - oligarkit

Neuvostoliitossa yrittäjä oli vihattu, kuten osakeyhtiö, jota pidettiin kapitalismin riiston välineenä. Perestroika tähtäsi kansankapitalismiin. Tätä edustivat historiallisesti maatalouskolhoosit, jotka olivat lähellä länsimaista osuuskuntaa.

Perestroikan aikaan oli pula nuorten asunnoista. Valtio antoi nuorille rahoituksen asunto-osuuskuntien perustamiseksi. Maahan syntyi muita osuuskuntia, kuten nuorison tieteellistekniset keskuskeskukset, joita valtio rahoitti.

Kansankapitalismin johtoon nousi NKP:n nuorisjärjestö, Komsomol. Komsomolin johtohenkilöt, oligarkit, perustivat asunto-osuuskuntia ja rahastoja, mikä oli kannattavaa monopoliliiketoimintaa.

Toinen ”kultakaivos” oli tietokonekauppa. Nuorison tieteellistekniset keskuskeskukset saivat oikeuden hankkia ulkomailta verottomasti ja valtion rahoittamana käytettyjä tietokoneita, jotka myytiin hyvään hintaan eteenpäin. Näin komsomolilaiset, tulevat oligarkit, rikastuivat.

Talouden yksityistäminen käynnistyi vuonna 1991. Sen vauhdittamiseksi kansalaisille jaettiin 10 000 ruplan arvosta yksityistämiskuponkeja, minkä vastasi kansalaisen osuutta valtion yritysvarallisuudesta.

Inflaatio mitätöi pääosan yksityistä-

Professori Arto Lahti. Kuva: Studio Tapio, Heli Lindroos ja Aila Teräväinen

miskuponkien reaaliarvoa jo ennen kuin kansalaiset ehtivät niitä käyttää. Suuri osa kansasta myi setelit ja 1/3 kansasta sijoitti kupongit rahastoihin, joiden arvo romahti. Oligarkit ostivat nämä ja saivat näin suhteettoman suuren oikeutuksen kansallisarallisuuteen.

Oligarkit pelaavat itselleen valtion suuryritykset

Suuryritykset, öljy-, metallurgia- ja muu raskas teollisuus, yksityistettiin pääosin tarjouskilpailuina. Oli ostajan markkinat. Kansalaisten varallisuus oli vähäinen ja oligarkeilla sitä oli. Viranomaiset olivat käteisen rahan tarpeessa. Huutokauppa oli mahdollista järjestellä mm. panttausten avulla niin, että huutokaupassa oli vain yksi ostaja. Näin teollisuuskombinaatit myytiin halvalla oligarkeille. Valtio säilytti strategiset omistukset (kuten Gazprom) tärkeillä sektoreilla holding-yhtiöiden kautta.

Oligarkit osivat kapitalismin, vaikka heidän piti edustaa sosialismin ihanteita. Yksityistämisen kautta he saivat saman roolin kuin Gosplan ja NKP:n keskuskomitea mm. luototuksesta.

Sairasteleva Jeltsin päätti vuonna 1999 erota, koska hän oli oligarkien armoilla. Jeltsinin seuraaja Vladimir Putin pyrki rajoittamaan oligarkien valtaa. Putinin syytti oligarkeja veronkierrosta. Tämä oli poliittisesti viisasta, koska venäläiset vihasivat oligarkeja. Putin voitti vuoden 2003 parlamenttivaalit.

Putin pidätti tai ajoi pidätysuhkalla maanpakoon häntä poliittisesti vastustavia oligarkeja, rajoitti oligarkien liiketoimintaa ja käynnisti poliisitoimet poliittisesti liian aktiivisia öljy-yhtiöitä vastaan.

Putin toimi poliittisesti taitavasti. Voimakkaat toimet oligarkeja vastaan pakottivat nämä teollisiin investointeihin. Vahvat oligarkit perustivat myös oman finanssitet-

ollisen yhtymän ja näin vuoden 2000 alussa valtava, lähes 210 mrd. dollarin siivu oli 20 rikkaan perheen hallinnassa.

Mitkä ovat Putinin motiivit valikoivalle oligarkkien vainolle? Veikko Saksi nostaa esiin paljon julkisuudessa olleen väitteen. Putin on oligarki ja on ansainnut suuren omaisuuden.

Putin ei saattanut oligarkeja vastuuseen siitä, että nämä olivat kavaltaneet valtion omaisuutta. Ensimmäinen syy oli se, että oligarkit vastustivat Putinia poliittisesti. Tämä on venäläisille vahvan johtajan tunnusmerkki, koska tsaarit ja Stalin vainosivat hekin poliittisia vastustajiaan.

Merkittävä osa Venäjän taloudesta toimii järjestäytyneiden markkinoiden ulkopuolella. Tätä voidaan kutsua Venäjän virtuaalitaloudeksi, jossa yritykset, yhteisöt ja kansalaiset käyvät vaihtokauppaa (barter). Käteistä rahaa yritetään välttää, koska se on kallista ansaita ja kallista pitää. Venäjän taloudesta yritykset pyrkivät välttämään viranomaisien puuttumista yritysten asioihin ja jättävät osan veroista maksamatta.

Veikko Saksi on siinä oikeassa, että Venäjä on kriisissä. Toisaalta Venäjä on koko historiansa ollut epävakaa valtio. Venäjän järjestäytyneen rikollisuuden on aivan erityisen suuri ongelma. Mikään maa ei kestä sitä, että rehellinen työ kannattaa huonosti ja talousrikolliset rikastuvat.

Jos Putin nousee ”tsaariksi” eli hänet valitaan uudelleen presidentiksi, Putinin on pakko panna rajat talousrikollisuudelle Venäjällä.

Maailma on ”tullut hulluksi”?

Maailmantalous on kauppavetoinen. Sodan jälkeen kauppa kasvoi 100-kertaiseksi. 1960-luvulta lähtien kaupan kasvu on ollut keskimäärin kaksi kertaa nopeampaa kuin BKT-kasvu. Kauppa on keskittynyt.

Vuonna 2005 maailman yhteenlasket-